

ДО ДНЯ ПАМ'ЯТІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Чи були школи В.О. Сухомлинського і О.А. Захаренка альтернативними існуючим?

Ольга СУХОМЛИНСЬКА,

доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, академік-секретар Відділення загальної педагогіки та філософії освіти НАПН України

Цю тему підказала мені розмова з колегою, доктором наук, який відкинув узагалі ідею про можливість існування альтернативних шкіл. І він не один у своєму запереченні. Як свідчать результати дослідження цього питання, такої самої думки дотримуються не поодинокі науковці. Я ж переконана, що такі школи існують, і буду намагатися довести це на прикладі шкіл В.О. Сухомлинського і О.А. Захаренка.

Ключові слова у заявленій темі – це школи В.О. Сухомлинського і О.А. Захаренка та альтернативна школа. Зупинимось спочатку на перших. Дві постаті – Василь Сухомлинський і Олександр Захаренко – ми об'єднали в нашій педагогічній рефлексії й будемо розглядати їх під різними кутами зору. Це відомі й знані педагогічній громадськості творці оригінальних навчально-виховних систем і авторських шкіл. Різниця між датами їх народження – майже двадцять років (1918 р. і 1937 р.), але вони зустрілися в часі й просторі школи. В.О. Сухомлинський розпочав педагогічну діяльність з 1935-го року, директором став у 1948-му, О.А. Захаренко відповідно – з 1959-го та в 1966-му, правда, перетин їх як управлінців був дуже коротким – чотири роки. В особистісному плані їх об'єднувало те, що вони були сільськими жителями, українцями за способом життя і мислення, з дуже виразним відчуттям своєї українськості, з усім тим емоційно-піднесеним і оборонно-охоронним, характерним для української ментальності, що віддзеркалювалося не лише в особистісному вимірі, а й переносилося на керовані ними школи. Їм обом був притаманний гуманістичний педагогічний світогляд, обидва мали педагогічний стаж у 35 років. Обидва були яскравими особистостями, лідерами, здатними не лише чітко формулювати своє бачення концепції розвитку школи, а й стратегічно мислити щодо втілення своїх ідей у життя.

Це в особистісному плані, а в контекстуальному, педагогічному й ідеологічному вимірах зазначимо, що їх поява як безсумнівних лідерів була викликана змінами політичного вектора розвитку країни і соціокультурної ситуації, хоча й ці трансформації відбувалися з різницею більш ніж у 20 років.

Василь Сухомлинський розпочинав свою роботу в 50-ті роки ХХ ст., коли комуністична, партійна ідеологія набула форм догматів і канонів, коли вже було

викреслено або відревізовано цілі періоди розвитку школи і науки, коли можна було думати й творити лише в дозволених межах.

Поштовхом для розвитку новаційних ідей В.О. Сухомлинського була часткова демократизація суспільного життя, «відлига» і «шістдесятництво», які стали провісниками подальших процесів перебудови й демократизації суспільства кінця 80-х – початку 90-х років ХХ ст. У цей короткий проміжок часу (60-ті роки) Василь Сухомлинський запропонував іншу філософію школи, відмінну від існуючої адаптивно-репродуктивної, підтримуючої, формалізованої моделі загальноосвітньої школи, і цю нову парадигму можна визначити як школу гуманізму, школу духовності, моральності й культури, школу особистостей та індивідуальностей, школу, яка вдивлялась і занурювалась у світ дитинства. Підвалинами, принципами педагогіки В.О. Сухомлинського є любов, довіра й повага до дитячої особистості, розгляд навчальної діяльності школярів як насиченого творчими відкриттями процесу пізнання та самопізнання через слово, особистість учителя, працю, природу, розвиток творчих сил кожної дитини в умовах колективної співдружності на основі етико-естетичних цінностей, інтересів, потреб, спрямований у кінцевому підсумку на творчу працю, культуру почуттів, естетизацію навколишнього середовища. Ціннісними засадами у школі В.О. Сухомлинського стають гуманізм, загальнолюдські та національні цінності (які вперше після довгої перерви з'являються в педагогічному середовищі школи) і, що було новим, – екологічні цінності та цінності людини.

Технології в школі В.О. Сухомлинського вибудовувалися відповідно до цілей та цінностей і полягали в ускладненні й урізноманітнюванні (за умови неможливості зміни змісту навчання) навчально-виховного процесу за рахунок впровадження нових форм і методів: це «уроки мислення на природі», «школа

під голубим небом», «школа радості», комплексна програма «виховання красою», «друга програма навчання», «інтелектуальний фон школи», «культура почуттів», «культура бажань», «радість пізнання», спільна робота «розуму й рук», включення навколишнього середовища в навчально-виховну діяльність школи тощо.

Інтенсивна експериментально-пошукова робота школи впродовж більш ніж 20 років закінчилася в кінці 60-х років розгорненням педагогічної дискусії в притаманному радянському дискурсу стилі несприйняття іншої позиції, іншого погляду, яка спровокувала ранню смерть В.О. Сухомлинського, залишивши, проте, значну кількість прихильників і послідовників його системи, що можна сьогодні спостерігати в освітньому просторі не лише України, а й інших країн.

Політичне потепління, часткова демократизація 60-х років були припинені контрреформаційними процесами в освіті, і школа Олександра Захаренка почала поступово виростати в суспільно-педагогічних, соціальних умовах, які сформувалися наприкінці ХХ ст., коли все відчутніші стагнаційні процеси у суспільстві та освіті спровокували й інтенсифікували пошуки вчителів у напрямі культурологічної, дитиноцентричної парадигми. Саме в її межах і розвивалася школа О.А. Захаренка, яку можна розглядати в структурі руху «педагогіки співробітництва», але водночас із притаманними лише їй характерними рисами. Працюючи на зламі епох, на перетині доби радянської й доби пострадянської, О.А. Захаренко розширив загальні цілі виховання всебічно розвиненої особистості свідомого громадянина до особистісного рівня, сформульованого ним як «педагогіка конкретної мети», що втілювалася в багатоцільовій, множинній інтелектуальній особистісній і колективній діяльності школярів, педагогів, батьків, жителів села. Ціннісними засадами діяльності школи Олександра Захаренка були любов до дітей, патріотизм (історична пам'ять), національна свідомість, фізичне здоров'я, максимальне розширення спеціально організованого виховного середовища, культуротворчість, естетизація оточення.

Особливо цікавим і привабливим є технологічне забезпечення педагогічних впливів, яке полягало у розробленні й реалізації спеціальних програм, проєктів спільної діяльності дітей і дорослих: зведенні навчально-спортивного комплексу, спорудженні культурно-музейного центру (обсерваторія, планетарій), дендропарку, створенні музею історії села з меморіальним ансамблем («Криниця совісті»), організації радіо- та телепередач, випуску багатотиражної газети «Дівочі гори», створенні «Енциклопедії шкільного роду» і т. ін.

О.А. Захаренко створив нову філософію діяльності школи – культурологічну, що спиралася на гуманістичні та культурно-історичні засади, представлені у конкретизованому вигляді й спрямовані на послідовне засвоєння історико-культурного надбання у регіональному, національному та загальнолюдському вимірах.

Олександр Антонович рано пішов із життя – віддаючи себе дітям, жертвовно згорав сам. Наш сучасник, він залишив школу, готову до продовження експерименту.

Те, що школи В.О. Сухомлинського і О.А. Захаренка були авторськими (школа О.А. Захаренка визнана офіційно як авторська), ні в кого, я думаю, не викликає сумнівів. Але чи були вони альтернативними? Розглянемо це питання.

Насамперед зупинимося на визначеннях поняття «альтернативна школа», оскільки їх досить багато й вони ранжуються за предметом і метою розгляду, а також за критеріями, з якими підходить дослідник до оцінювання її діяльності.

Спочатку наведемо понятійно-термінологічний ряд, який науковці відносять до категорії «альтернативність». Це передусім *альтернативна освіта*, яку зіставляємо з альтернативною школою, а також такі поняття, як *нова школа*, *школа нового типу*, *ефективна*, *новаційна*, *інноваційна*, *авторська*, *експериментальна*, *нетрадиційна*, *незалежна*, *нестандартна школа*. Цей ряд можна продовжувати.

Вивчивши й проаналізувавши всі ці поняття й терміни, яких стає дедалі більше, ми дійшли висновку, що *альтернативна школа* – термін, що вживається для характеристики навчально-виховного закладу, де застосовується певна система підходів до освіти і виховання дітей. Вона спирається на такий перелік засад у послідовності, що відповідає їх значущості: 1) іншу філософію освіти, що принципово відрізняється від існуючої; 2) інші, відмінні від загальноприйнятих, навчальні і виховні програми; 3) гнучкі спеціальні курси, методики, альтернативні традиційній школі, і т. ін. Підкреслимо, що альтернативність виявляється насамперед у зіставленні з існуючою парадигмою освіти, з педагогічною ідеологією, наповненням шкільного простору.

Найважливішою й найзначущішою з перелічених є перша позиція – інша філософія школи. Що маєсья на увазі? Передусім те, що в ній зовсім по-іншому підходять до визначення й розроблення напряму, сутності, змісту і методик навчально-виховного процесу в закладі, до побудови взаємостосунків усіх учасників цього процесу – директора, вчителів, учнів, батьків, громадськості з урахуванням характеру всієї життєдіяльності дітей та їхніх устремлінь, до створення умов для життєдіяльності й творчості учителів і учнів тощо.

Сучасні вітчизняні й зарубіжні школи, що підпадають під це визначення, мають, як зазначають науковці, такі спільні риси:

- наявність особистості творця, лідера, неординарно мислячого педагога (і не обов'язково педагога);
- наявність оригінальної, самобутньої концепції, що формулює ідею саме цієї школи;
- створення своєї рідної культури школи зі своєю системою цінностей;
- наявність педагогічного колективу ентузіастів-однотумців, творчих особистостей;
- створення якнайкращих умов для формування особистості учня згідно із запропонованою концепцією;

– долучення до ідей школи учнів, батьків, громадськості як суб'єктів їх реалізації;

– результативність запропонованої моделі школи.

Сьогодні як у нас в державі, так і в усьому світі зростає попит на альтернативну освіту й на альтернативні школи і практично немає перепон для організації і діяльності таких закладів. Можуть виникати труднощі в реєстрації, в організаційно-юридичному оформленні, в недостатній поінформованості всіх зацікавлених та потенційних учасників цього процесу. Але ж ми ведемо мову про радянські чи перехідні часи, де ця альтернативність мала, за визначенням, дискретний характер, була позбавленою необхідної педагогічної комунікації в рамках існуючої традиції.

А оскільки і В.О. Сухомлинський, і О.А. Захаренко – це вже історія, то для відтворення більш повної і системної картини їхньої діяльності звернемося до історичного підходу, який дасть нам змогу подивитися на працю цих педагогів у структурі безперервного процесу.

Альтернативна школа виникає впродовж останніх двох століть, коли з'являється спочатку стандартизоване, а потім і обов'язкове навчання на початковому, а пізніше й на середньому ступенях освіти. Вона протидіє офіційній школі, яка, не встигнувши до кінця оформитись, уже зазнає критики як традиціоналістська. Першим альтернативним педагогом, автором альтернативної школи вважають Йогана Генріха Песталоцці, який на початку XIX ст. створив народну школу, що спиралась на працю дітей, розвиток їх фізичних і розумових сил, розвивальне навчання.

Сучасні дослідники розподіляють розвиток альтернативних шкіл на три хронологічні періоди, які суттєво відрізняються один від одного¹. Початок XX ст. – перший етап, найбільш важливий, який власне і почав відлік ідеї і діяльності альтернативних шкіл у світі. Це рух за «нові школи», ідеологами яких були швейцарський педагог Адольф Фер'єр, один з лідерів міжнародного руху за «нові школи», бельгійський педагог Огюст Декролі, Марія Монтесорі, яку сьогодні не потрібно представляти, німецький філософ Рудольф Штайнер з його вальфдорфською педагогікою, американський філософ і педагог-теоретик Джон Дьюї та ін. І хоча далеко не всіх з них можна віднести до руху за «нові школи», проте всі вони, без винятку, є творцями альтернативних шкіл. До вітчизняних представників альтернативного руху за «нові школи» відносимо Льва Толстого з Яснополянською школою, Костянтина Вентцеля з «Будинком вільної дитини», Станіслава Шацького із «Сетлементом».

А.Фер'єр і сьогодні вважається авторитетом для дослідників в обґрунтуванні критеріїв і показників щодо альтернативності навчальних закладів. Вони

¹ Гараев И.Д. Инновационные процессы в педагогике. – Режим доступу: <http://radu.rarod.ru/nk11/lection/> – 40 doc. Ми скористалися ідеєю цього автора щодо трьох «груп», можна сказати хвиль, розвитку альтернативних підходів до освіти. Конкретні ж прізвиська педагогів та характеристика їхньої діяльності наші власні, й не збігаються із запропонованими І.Д. Гараевим.

посилаються на нього в своїй аргументації², і ми вчинимо аналогічно.

Отже, А.Фер'єр³ визначив 30 розпізнаваних ознак шкіл «нового типу» (тобто альтернативних), які він вивів на основі 15-річного досвіду, а також шляхом спостережень за їх діяльністю у Європі. За А.Фер'єром, ці 30 ознак – програма-максимум. Але він визначає й програму-мінімум, яка повинна обов'язково включати: 1) розташування за містом; 2) навчання, що виходить з досвіду, доповнене працею; 3) автономію учнів, навіть спрочену. До цих трьох пунктів неодмінно мають бути додані хоча б 15 ознак з 30 наведених А.Фер'єром⁴. Перерахуємо декотрі з них і накладемо на школи В.О. Сухомлинського і О.А. Захаренка.

Отже, альтернативна школа – це *лабораторія практичної педагогіки*, що ми і спостерігаємо у О.А. Захаренка і В.О. Сухомлинського, які переважно емпіричним шляхом приходили до важливих для себе педагогічних умовиводів. Можна їх назвати експериментаторами-аматорами. А ми знаємо, що найбільші відкриття в будь-якій галузі здійснюють саме аматори.

Розташування в сільській місцевості. Школи В.О. Сухомлинського і О.А. Захаренка підпадають під цю вимогу, висунуту через бажання помістити дитину в природне середовище, забезпечивши тим самим постійне надходження вражень і емоцій до дитини, уникнення штучного відгородження від життя за шкільними стінами.

*«Розміщення своїх вихованців в окремих будинках, де вони живуть групами... під наглядом і моральним керівництвом вихователя, якому допомагає його дружина...»*⁵. Ця вимога яскраво представлена у В.О. Сухомлинського, який намагався для дітей різного віку створити власне, відокремлене навчально-виховне середовище. Щодо допомоги дружин, то дружини педагогів Ганна Іванівна і Віра Петрівна, повністю поділяючи погляди своїх чоловіків, самі вчительки, були відданими школі, багато робили для її організації і діяльності.

У діяльності шкіл В.О. Сухомлинського і О.А. Захаренка знаходимо розвиток й інших програмних вимог, висунутих А.Фер'єром, а саме: обов'язкова ручна праця – столярна робота, обробіток землі, догляд за дрібними тваринами, праця, в якій дитина виявляє свою

² Энштейн М.М. Альтернативное образование есть, его же может не быть (к попытке описания явления) // Инклюзивная педагогика. – Режим доступу: <http://alteredu.ru/nev/bloq/archives/185/>.

³ Адольф Фер'єр, як і Огюст Декролі та Джон Дьюї, в 20-ті роки XX ст. були добре відомі українським учителям, тому що друкувалися на сторінках педагогічних видань, надаючи до редколегії свої оригінальні статті. – Див.: Сухомлинська О. Міжнародні зв'язки педагогів України у 20-х – на початку 30-х рр. // Український історичний журнал. – 1991. – №10. – С. 52–57.

⁴ Фер'єр А. Предисловие. – В кн.: Васконселлос А.Фарма, де. Новая школа в Бельгии. – Издание второе. – М.: Литератур.-издат. отдел Народного комиссариата по просвещению, 1919. – С. 3–14.

⁵ Там само, С. 6.

винахідливість і творчі здібності; екскурсії на далекі й близькі відстані пішки й на велосипеді тощо.

Щодо організації навчального процесу, то програмні вимоги передбачали «освічувати розум не стільки шляхом накопичення заучених знань, скільки через загальний розвиток мисленнєвої діяльності. Критичний розум народжується застосуванням наукового методу: спостереження, гіпотеза, перевірка, закон»⁶; були спрямовані на розвиток смаків і схильностей кожної дитини, розвиток здібностей «у професійному дусі», поєднання розумових занять з різноманітними видами праці. Велику увагу у програмі розглядуваних нами шкіл приділяли морально-етичним вимогам: «школа має бути місцем краси», пробуджувати благородні думки. Цікаво, що 20-м пунктом вимог було зазначено: «*Виховання моральної свідомості* у дітей відбувається здебільшого через оповідання, що викликають у дітей безпосередні реакції, справжні моральні оцінки, які, повторюючись і підсилюючись, пов'язують, врешті-решт, дітей відносно самих себе й інших»⁷.

Таким бачився розвиток альтернативних шкіл 100 років тому, тенденції й ознаки яких ми знаходимо у школах В.О. Сухомлинського і О.А. Захаренка, але вони актуальні й донині.

Шкільна політика окремих країн, зокрема Франції, Бельгії, Швейцарії, Німеччини, поступово ввібрала в себе ознаки альтернативних шкіл першої хвилі, ввела її до загальних програм, методик тощо. Цей факт підтверджується розвитком школи як соціального інституту.

Зовсім інша картина постає, якщо звернутися до радянського й пострадянського контексту, коли школа розвивається не за притаманними цій інституції законами і закономірностями, не за педагогічними й великою мірою соціально-педагогічними законами й вимогами, а майже виключно за волею або керівної партії, яка бачить освіту лише як ідеолого-політичний та економічно доцільний інструмент, або – в пострадянській період – за вказівками різних керівників, які по-різному, інколи навіть кардинально протилежно бачать подальший розвиток школи.

Як видається, і це більш притаманне школі В.О. Сухомлинського через її повну зануреність в радянські реалії, але й школі О.А. Захаренка також, альтернативність виявляється через дискретність, її можна простежити через *приховану реальність школи, приховані фактори освіти*. До них не належить, як зараз вважається, матеріальна база школи, коли за багатством устаткування можуть бути убогість педагогічного світогляду, духовна порожнеча, а не душа, дух школи, її таємниця, що своїм корінням іде до особистості директора, його впливу, який важко описати словами, але який своєю присутністю магічно впливає на шкільне життя, на вчителів і учнів, створює високу «напругу» духовності й непересічності. Душа школи – це позаурочне життя, особистість учителя, співтовариство педагогів, які

разом створюють цілісну, своєрідну культуру, яка в нашому випадку – альтернативних шкіл – не корелюється з системою цінностей і стосунків, що існували в суспільстві.

І щодо В.О. Сухомлинського, і, більшою мірою, щодо О.А. Захаренка ми маємо приклади школи як педагогічного співтовариства, педагогічної громади, куди інтегруються загальна класно-урочна система, широка гурткова робота з формуванням стійких зв'язків на зразок сімейних з усією сільською громадою, а також солідарність і творчість учнівського колективу. Все це в комплексі формує цілісну культуру школи, її «етос», який протистоїть (або альтернативний) тому, що дедалі більше виявляється у масовій школі – неврозам, бездуховності, меркантилізму; протистоїть сучасній педагогічній міфології й міфотворчості, що простежуються й у практиці роботи школи, й особливо в наших педагогічних дослідженнях різного рівня.

Звичайно, до цього «духу», культури школи, крім романтичного й харизматичного лідера, ще потрібно було ой як багато. І спеціальні, відмінні від чинних програми (дві програми навчання, «школа радості», «уроки мислення», виховання «культури бажань» і «культури почуттів», психологічні семінари, батьківська школа – у В.О. Сухомлинського, і «педагогіка конкретної мети», історично-національне виховання, культуротворчість, фізичний розвиток – у О.А. Захаренка); спеціальні технології (у співвідношеннях: учень–учитель–навчальний предмет–виховне й навчальне середовище), побудовані як гнучкі, мобільні системи. Для обох педагогів характерні були педагогічний романтизм, емпіричний, інтуїтивний пошук рішень, що спирався на постійне педагогічне дослідження власної творчої діяльності, вивчення тогочасних досягнень педагогічної науки, аналіз стану шкільної освіти й виховання. Живучи у глибокій провінції, вони були пов'язані з науковими центрами – Москвою, Києвом, що давало поживу, надихало на роздуми, порівняння, критично-творче оцінювання власних напрацювань і чужого досвіду.

Об'єднуючи ці дві постаті, ці дві школи, не можна обійти й чинників, що їх диференціюють. І насамперед це час, на який припадає розквіт творчої діяльності кожного з педагогів, їх педагогічна зрілість.

В.О. Сухомлинського з його школою ми відносимо до генерації 60-х років, до другого періоду розвитку альтернативної школи, яка діяла всередині системи дискретно, не претендуючи на те, щоб називати свою систему роботи власною, а тим більше альтернативною. Але вже один той факт, серед інших, що В.О. Сухомлинський долучив до навчання у школі дітей з розумовими й психічними вадами, а собі поставив за мету наукове дослідження цієї проблеми, свідчить про альтернативність його школи.

Що ж стосується О.А. Захаренка, то його діяльність, на наш погляд, пов'язана з трьома періодами роботи його школи: перший – пізнорадянський (1966–1985 роки), другий – перехідний, кризовий (1986 – початок 90-х років) і третій – пострадянський

⁶ Там само, С. 7–8.

⁷ Там само, С. 11–12.

(середина 90-х – 2002 рік). Коли для першого періоду (а це майже 20 років) характерні пошуки власної школи, її становлення, і ми можемо говорити про певну приховану атрибутивність, про яку вже йшлося, то щодо наступного періоду – картина інша, особливо коли О.А. Захаренко став активним учасником руху «педагогіки співробітництва», що здійснив справжній переворот у педагогічній науці й особливо в практиці, висунув цілу когорту педагогів, альтернативно мислячих і працюючих, і серед них В.Ф. Шаталова, М.П. Щетініна, О.О. і Б.П. Нікітіних, І.П. Волкова та ін. Це був період експериментаторства й новаторства, відкритості й публічності, коли альтернативність і альтернативні підходи не лише цікавили всю педагогічну громадськість, а й спонукали до наслідування.

Останній період – середина 1990-х–2002 рік – пострадянський, а для Олександра Захаренка – період національно-культурницької діяльності школи, який можна лише умовно назвати альтернативним, оскільки його школа вже вписувалася в цілому в загальний напрям розвитку шкільництва, з його зверненням до народних витоків та імперативів.

І ось на цих прикладах – школах В.О. Сухомлинського і О.А. Захаренка, які відтерміновані від нас у часі (Сухомлинського – вже на 40 років), – можемо подивитися, яка ж узагалі доля альтернативних шкіл? Чи завжди вони залишаються альтернативними?

Історія свідчить, що деякі з них, народившись альтернативними, так і залишаються ними до сьогодні: *вальфдорфська школа Р.Штайнера* з її духовним сприйняттям людини та всесвіту, триєдністю людської особистості, річними та фізіологічними й духовними ритмами розвитку; *педагогіка Пауло Фрейре* як педагогіка для знедолених; *школа вільного виховання Олександра Саттерленда Нілла*, що спирається на психоаналітичну теорію, та ін.

Те, що ці школи залишаються альтернативними і сьогодні, через багато років після появи, свідчить, звичайно, про їх високу самобутність, важковписуваність у загальний контекст, а також про існування спеціальної, чітко визначеної зацікавленої аудиторії (Р. Штайнер, О.С. Нілл) у міжнародному масштабі, товаристів прихильників таких шкіл, які матеріально підтримують їх, оскільки це приватні школи.

Що ж стосується інших шкіл, наприклад М. Монтессорі, С. Френе, то при збереженні назви й сутності вони частково втратили свою альтернативність, поступово стаючи визнаними, використовуваними, особливо коли їхні програми стали частиною підготовки вчителів, ввійшли до навчальних планів початкової школи (С. Френе), дитячих садків (М. Монтессорі). Можна сказати, що ці альтернативні школи суттєво вплинули на загальний розвиток освіти не лише в тих країнах, де створювалися концепції, а й у світовому вимірі.

Були в історії й альтернативні школи, які перестали бути альтернативними, коли їх творці або припинили цим цікавитися, або пішли з життя, а щодо нашої країни – зі зміною політико-ідеологічного бачення.

Так, школи В.О. Сухомлинського і О.А. Захаренка зберегли своє обличчя через певну консервацію педагогічних умов їх діяльності, оскільки наступники всіяко підтримували новачки, запроваджені педагогами. Але свої альтернативності позбавилися через втрату носіїв ідей та зміни в суспільних процесах, освіті, навчанні, методиці, зміні, у ході яких системи роботи цих шкіл ставали інтерпретаційними джерелами для подальшого розвитку.

Переставши бути альтернативними, своєю діяльністю вони показали вектор розвитку, можливі, часто альтернативні, шляхи системної організації загального педагогічного процесу в школі. Експериментатори за покликом душі, які вийшли із самодіяльного середовища, ці педагоги стали взірцями, еталонами, згідно з якими перевіряються й вимірюються рівень і якість сучасного суспільного виховання в нашій країні.

Анонси

Ольга СУХОМЛИНСЬКА

Чи були школи В.О. Сухомлинського і О.А. Захаренка альтернативними існуючим?

У статті на прикладі шкіл В.О. Сухомлинського і О.А. Захаренка доводиться факт існування альтернативних шкіл у вітчизняному освітньому просторі. Розкрито сутність поняття «альтернативна школа». Наголошено на важливості діяльності шкіл Сухомлинського і Захаренка для подальшого розвитку освіти в Україні.

Ключові слова: школа В.О. Сухомлинського, школа О.А. Захаренка, альтернативна школа.

Ольга СУХОМЛИНСКАЯ

Були ли альтернативными существующим школы В.А. Сухомлинского и А.А. Захаренко?

В статье на примере школ В.А. Сухомлинского и А.А. Захаренко доказывается факт существования альтернативных школ в отечественном образовательном пространстве. Раскрыта сущность понятия «альтернативная школа». Подчеркивается влияние, которое оказали школы Сухомлинского и Захаренко на дальнейшее развитие образования в Украине.

Ключевые слова: школа В.А. Сухомлинского, школа А.А. Захаренко, альтернативная школа.

Olga SUKHOMLYNSKA

Were the school of V.O. Sukhomlynsky and the school of O.A. Zakharenko the alternatives to the existing ones?

By using as an example the experience of schools of V.O. Sukhomlynsky and O.A. Zakharenko in this article the existence of alternative schools in contemporary educational area is proved. The issue of the «alternative school» is revealed. It is also stressed on the importance of the schools of V.O. Sukhomlynsky and O.A. Zakharenko for further development of education in Ukraine.

Key words: the school of V.O. Sukhomlynsky, the school of O.A. Zakharenko, alternative school.